

بررسی رابطه کارایی خانواده و دینداری با بحران هویت

نویسندگان: محمود نجفی^۱، دکتر حسن احدی^۲ و دکتر علی دلاور^۲

۱. دانشجوی دکتری روان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی
۲. استاد دانشگاه علامه طباطبایی

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی رابطه کارایی خانواده و دینداری با بحران هویت در دانش‌آموزان است. بدین‌منظور ۳۱۲ دانش‌آموز دختر و پسر پایه سوم دبیرستان در رشته‌های تحصیلی علوم تجربی، انسانی و ریاضی با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند که نهایتاً ۲۸۷ پرسشنامه برای تجزیه و تحلیل آماده شد. ابزار مورد استفاده در این پژوهش، پرسشنامه کارایی خانواده (family assesment devic: FAD)، آزمون معبد و آزمون هویت شخصی بوده است. داده‌های به‌دست آمده با روش‌های آماری «تی» برای مقایسه دو گروه، همبستگی و رگرسیون گام به گام مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که بین کارایی خانواده و دینداری با بحران هویت رابطه معکوس معنادار وجود دارد. بین سازه‌های کارایی خانواده، یعنی نقش‌ها و حل مسئله با بحران هویت نیز رابطه معکوس معنادار مشاهده شد. همچنین مشخص گردید که از بین دو عامل دینداری و کارایی خانواده، دینداری، و از بین سازه‌های کارایی خانواده، نقش‌ها و سپس حل مسئله، بیش‌ترین تغییرات مربوط به بحران هویت را تبیین می‌کنند. علاوه بر این مشاهده شد که بین دینداری دختران و پسران تفاوت معنادار وجود دارد و دختران نسبت به پسران باورهای مذهبی قوی‌تر دارند. اما بین بحران هویت دو گروه تفاوت معناداری یافت نشد. در این تحقیق، تأثیر کارایی خانواده و دینداری بر بحران هویت تأیید شد که این بیانگر اهمیت نقش خانواده و مذهب در هویت‌یابی نوجوانان است.

واژه‌های کلیدی: کارایی خانواده، دینداری، هویت، بحران هویت، نوجوان

دوماهنامه علمی - پژوهشی
دانشگاه شاهد
سال سیزدهم - دوره جدید
شماره ۱۶
اردیبهشت ۱۳۸۵

مقدمه

نوجوانی، مرحله‌ای گریزناپذیر از تحول آدمی است که به دلیل حساسیت ویژه، همواره مورد توجه واقع شده است. تغییر و تحول آدمی در این دوره مهم، در جنبه‌های بدنی و روان‌شناختی پر اهمیت تلقی می‌شود. نظریه‌پردازان رشد، متکی بر دیدگاه‌های خود، هر کدام از منظری خاص بدین‌دوره نگریسته‌اند. اریکسون

(Erikson, E) تأکید اساسی خود را در این دوره بر احراز هویت در برابر پراکندگی نقش (identity-role confusion) قرار داده است، هویتی که شکل‌گیری‌اش تحت تأثیر عوامل زیست‌شناختی، اجتماعی و روان‌شناختی است [۵، ۳ و ۲ و ۱].

ماکروز (Macros, J) و مک کابی (McCabe, M) معتقدند خانواده، فرهنگ و مذهب، نقش مهمی در احراز هویت

را در زندگی روان‌شناختی و هویت نوجوانان متذکر شده و نشان داده‌اند که مذهب، نقش مهمی در هویت‌یابی نوجوانان ایفا می‌کند [۱۲، ۱۶ و ۱۷]. تمهیدات یاد شده بیانگر نقش دو متغیر خانواده و مذهب در هویت‌یابی نوجوانان است، به‌ویژه اگر نوجوان در جامعه‌ای زندگی کند که مذهب به شکل سنتی نقش بارزی در زندگی افراد بازی می‌کند. بر این اساس، مسأله اساسی تحقیق حاضر این است که چه نوع رابطه‌ای بین کارایی خانواده و دینداری با احراز هویت نوجوانان در ایران وجود دارد.

روش

الف) طرح تحقیق

با توجه به این‌که هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه کارایی خانواده و دینداری با بحران هویت است، روش تحقیق علی مقایسه‌ای و همبستگی است.

ب) جامعه آماری و نمونه تحقیق

جامعه آماری تحقیق حاضر دربرگیرنده کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر پایه سوم مقطع دبیرستان شهر تهران در رشته‌های علوم تجربی، ریاضی و انسانی بوده است. نمونه مورد مطالعه در این پژوهش ۳۱۲ دانش‌آموز (۱۵۶ دختر و ۱۵۶ پسر) بوده که با استفاده از روش‌های نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و تصادفی ساده به‌صورت انتخاب مناطق آموزشی، انتخاب دبیرستان‌ها و انتخاب آزمودنی‌ها صورت گرفته است. لازم به ذکر است که به‌دلیل مشخص نبودن جامعه مورد مطالعه، با الگوگیری از سایر پژوهش‌هایی که در جامعه مذکور و در ارتباط با موضوع انجام گرفته بود، حجم نمونه ۳۱۲ نفر تعیین شد. پس از بررسی پرسشنامه‌ها، آن‌هایی که با بی‌دقتی کامل پاسخ داده بودند از جمع کل پرسشنامه‌ها حذف شدند و نهایتاً ۲۸۷ پرسشنامه برای تجزیه و تحلیل آماده شد که از تعداد ۲۷۷ نفر گروه نمونه ۱۴۱ نفر (۴۹/۱) دختر و تعداد ۱۴۲ نفر (۴۹/۵) پسر بودند. شایان ذکر است که

نوجوانان ایفا می‌کنند [۶]. خانواده در عین این‌که کوچک‌ترین واحد اجتماعی است، مبنا و پایه هر اجتماع بزرگ‌تر است [۷]. مینوچین (Minuchin) خانواده را خاستگاه و کانون شکل‌گیری هویت می‌داند. وی معتقد است هویت متکی بر دو رکن است: احساس تعلق، و تمایز [۸]. گروتوانت (Grotevant, H.D) و کوپر (Cooper, C.R) در سال ۱۹۸۵ یادآور شده‌اند که چگونگی تعامل والدین با فرزندان، پیامدهای رفتاری ویژه به همراه دارد [۹]. بر جملی در سال ۱۳۷۹ حسب یافته‌های پژوهش خود بر این باور است که ساختار حاکم بر خانواده در شکل‌گیری هویت انسان دخیل است [۱۰]. دسون (Deason, D.M) در پژوهش خود به رابطه معنادار بین عملکرد خانواده، دلبستگی بین فردی و هویت دست یافت [۱۱]. تمهیدات یاد شده بالا، در مجموع نشانگر تأثیر نقش خانواده در شکل‌گیری هویت نوجوانان است، گرچه هنوز نمی‌توان از کمیّت مشخصی به‌عنوان شدت و چگونگی این تأثیر سخن گفت. از سوی دیگر، خانواده واسط انتقال باورها و ارزش‌هایی نوجوان است، گرچه تنها مجرای ممکن تلقی نمی‌شود. اریکسون بر این باور بود که مذهب از طریق نهادهای دینی یا خانواده می‌تواند به نوجوانان در به‌دست آوردن هویت فردی و جمعی یاری رساند و پاسخگوی پرش‌های اساسی آنان باشد [۱۲]. هویت مذهبی، بخش مهمی از هویت عمومی فرد است که نیازمند آرمان‌های فلسفی و مذهبی است. اریکسون معتقد است که آیین‌های مذهبی، تحول را تسهیل می‌کنند [۱۳]. بحران هویت انسان امروز باعث شده تا عده‌ای از متألّهان مسیحی بدین‌نکته توجه کنند که مسیحیت باید در مدد پاسخ‌گفتن به بحران هویت انسان معاصر باشد [۱۴].

فولتن (Fulton, A) در سال ۱۹۹۷ در پژوهشی بدین‌نتیجه دست یافت که بین جهت‌گیری درونی مذهبی و احراز هویت، رابطه مثبت وجود دارد، در حالی که رابطه متغیرهای یاد شده با پراکندگی نقش منفی است [۱۵]. پژوهش‌های متعدد، نقش اعمال عبادی

۵۲ جوان زندانی (۲۵ دختر و ۲۵ پسر) جمعاً ۹۴۷ نفر اجرا شده است. پایایی این آزمون از طریق بازآزمایی و دو نیمه کردن به ترتیب ۰/۷۶ و ۰/۹۱ به دست آمده است. همچنین ضریب آلفای کرونباخ این آزمون ۰/۹۴ است. سازنده آزمون بر این باور است که آزمون یاد شده به لحاظ اعتبار محتوا (صوری و منطقی) در سطح بالا است. اعتبار وابسته به ملاک این آزمون از طریق مقایسه افراد مذهبی و غیرمذهبی با ضریب اعتبار ۰/۸۴ و ۰/۷۸ به دست آمده است [۱۹].

۳. آزمون هویت شخصی

احمدی در سال ۱۳۷۳ آزمون هویت شخصی را براساس معیارهای تشخیصی بحران هویت در DSM-IV طراحی کرده است. معیارهای یاد شده عبارت بوده‌اند از: ۱) اشکال در اهداف بلندمدت، ۲) تردید در انتخاب شغل، ۳) نداشتن الگوی مناسب برای رفاقت، ۴) نامناسب بودن رفتار، ۵) اشکال در شناخت و معرفت دینی، ۶) عدم توجه به ارزش‌های اخلاقی، ۷) رعایت نکردن تعهد گروهی، ۸) اختلال در تنظیم وقت، ۹) نداشتن الگوی مناسب برای تشکیل خانواده، ۱۰) داشتن دید منفی نسبت به خود. سپس برای هر معیار، سؤال با درجات کم تا زیاد طرح گردید. نمره‌گذاری به صورت صفر تا ۳ است که درجات ضعیف تا شدید بحران هویت را در فرد نشان می‌دهد. نمره کل فرد با جمع زدن نمرات علامت زده شده به دست می‌آید. آزمون دارای ۱۰ سؤال است که در بین ۶۰ دانش‌آموز از دبیرستان‌های اصفهان اجرا گردیده و ضریب اعتبار آن ۰/۹۲ به دست آمده است [۲۰].

د) شیوه تحلیل داده‌ها

تحلیل اساسی داده‌ها بر مبنای همبستگی پیرسون بوده و از رگرسیون چند متغیری برای تعیین سهم هر یک از عوامل مؤثر بر احراز هویت استفاده شده است. همچنین مقایسه میانگین‌های دینداری و بحران هویت در دو گروه براساس آزمون «t» برای گروه‌های مستقل انجام گردیده است.

از بین آزمودنی‌ها ۸۸ نفر (۳۰/۷) در رشته علوم تجربی، ۹۳ نفر (۳۲/۴) در رشته علوم انسانی و ۹۹ نفر (۳۴/۵) در رشته ریاضی مشغول به تحصیل بودند و رشته تحصیلی ۷ نفر (۲/۴) هم نامشخص بود.

ج) ابزار پژوهش

۱. ابزار سنجش کارایی خانواده (FAD)

ابزار سنجش کارایی خانواده دارای ۵۳ ماده است که برای سنجش عملکرد خانواده براساس الگوی مک مستر (Mc, master model) تدوین شده است. این ابزار در سال ۱۹۸۳ توسط اپشتاین (Epstein, B)، بالدوین (Baldwin N) و بیشاب (Bishop, S.) با هدف توصیف ویژگی‌های سازمانی و ساختاری خانواده تهیه شده که توانایی خانواده را در سازش با حوزه وظایف خانوادگی با یک مقیاس خود گزارش‌دهی مورد سنجش و اندازه‌گیری قرار می‌دهد. در ایران، اولین کوشش علمی به منظور هنجاریابی و میزان‌سازی ابزاری برای سنجش کارایی خانواده توسط نجاریان در ۱۳۷۴ به عمل آمده است. وی با استفاده از روش تحلیل عامل توانست سه سازه یا عامل را در این آزمون شناسایی و نامگذاری کند. این سازه‌ها عبارتند از: ۱) نقش‌ها، ۲) حل مسأله، ۳) ابراز عواطف. نجاریان ضریب آلفای کرونباخ این سازه‌ها و کل مقیاس را به ترتیب ۰/۹۲، ۰/۷۵، ۰/۷۷ و ۰/۹۲ گزارش کرده است. در پژوهش حاضر، کارایی خانواده از نظر دانش‌آموزان مورد ارزیابی قرار گرفته و از فرم ۴۵ ماده‌ای FAD-I که توسط نجاریان هنجاریابی گردیده استفاده شده است [۱۸].

۲. آزمون معبد

این آزمون در سال ۱۳۷۹ توسط گلزاری ساخته شده و دارای ۲۵ ماده است که عمل به باورهای دینی را اندازه می‌گیرد. مواد آزمون در چهار حوزه عمل به مستحبات، فعالیت‌های مذهبی، در نظر گرفتن مذهب در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌های زندگی قرار دارد. این آزمون بر روی ۸۹۴ دانشجو (۶۲۱ دختر و ۲۷۳ پسر) و

نتایج

یافته‌های به‌دست آمده براساس همبستگی بین متغیرهای تحقیق در جدول ۳ ارائه گردیده است. همبستگی‌های مشاهده شده در جدول ۳ نشان می‌دهند که بحران هویت دارای رابطه معنادار با دینداری ($r=-0/35, p<0/01$)، کارایی خانواده ($p<0/01$)، سازه نقش‌ها ($r=-0/20, p<0/01$) و حل مسأله ($r=-0/24, p<0/01$) است. این نتایج بدان معنا است که با افزایش کارایی خانواده، دینداری، نقش‌ها و حل مسأله، نمره بحران هویت کاهش پیدا می‌کند. در مقابل، کاهش نمره کارایی خانواده، دینداری، نقش‌ها و حل مسأله، افزایش نمره در بحران هویت را به همراه دارد. بین بحران هویت و سازه ابراز عواطف، همبستگی معنادار یافت نشد ($r=0/10$).

به‌منظور بررسی این‌که با استفاده از متغیرهای کارایی خانواده و دینداری تا چه اندازه می‌توان به پیش‌بینی بحران هویت پرداخت از روش رگرسیون گام به گام استفاده شد که نتایج در جدول ۴ ارائه گردیده است.

قبل از ارائه همبستگی‌های مشاهده شده شایسته است که به یافته‌های توصیفی مربوط به متغیرهای تحقیق و مقایسه آن‌ها در دو گروه آزمودنی‌های دختر و پسر پردازیم. در جدول یک توزیع نمرات آزمودنی‌ها در پرسشنامه‌های کارایی خانواده و سازه‌های آن، دینداری و بحران هویت آورده شده است.

در جدول ۲ مقایسه میانگین‌های دو گروه دختر و پسر در متغیرهای دینداری و بحران هویت ارائه شده است.

یافته‌های مربوط به جدول ۲ نشان می‌دهد که «تی» مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های بحران هویت در دختران و پسران، در مقایسه با مقادیر بحرانی، معنادار نیست، اما «تی» مشاهده شده ناشی از مقایسه میانگین‌های دینداری در دختران و پسران، در مقایسه با مقادیر بحرانی، معنادار است، بنابراین بین دینداری دختران و پسران تفاوت معناداری وجود دارد و دینداری دختران بیش‌تر از پسران است.

جدول ۱ توزیع نمرات آزمودنی‌ها در پرسشنامه‌های کارایی خانواده و سازه‌های آن، دینداری و بحران هویت

انحراف استاندارد	میانگین	بیشینه	کمینه	شاخص آماری	
				آزمون	شاخص آماری
۲۱/۹۱	۸۷/۴۱	۱۵۵	۲۰	کارایی خانواده	
۱۵/۰۹	۲۷/۷۴	۸۹	۸	نقش‌ها	
۱۰/۰۲	۵۰/۲۸	۶۸	۱۰	حل مسأله	
۷/۱۱	۹/۰۳	۲۸	۰	ابراز عواطف	
۲۱/۱۳	۵۸/۵۲	۹۵	۱۴	دینداری	
۵	۷/۹۴	۲۳	۰	بحران هویت	

جدول ۲ محاسبه مقادیر «t» برای دختران و پسران در بحران هویت و دینداری

سطح معناداری	«t» محاسبه شده	درجه آزادی	خطای استاندارد میانگین	انحراف معیار	میانگین	شاخص‌ها	
						جنسیت	متغیر
۰/۸۷	۱/۰۱	۲۷۷	/۴۰۹	۴/۸۴	۸/۶۹	دختر	بحران هویت
						پسر	
/۰۳۶	۲/۱۰۳	۲۸۱	۱/۷۰۱	۲۰/۱۹۶	۵۹/۰۹	دختر	دینداری
						پسر	

جدول ۳ ماتریس همبستگی برای متغیرهای کارایی خانواده و سازه‌های آن، دینداری و بحران هویت

متغیرها	بحران هویت	دینداری	کارایی خانواده	عواطف	حل مسأله	نقش
بحران هویت سطح معناداری						
دینداری سطح معناداری	-۰/۳۵۱**					
کارایی خانواده سطح معناداری	-۰/۲۰۹**	۰/۱۲۸*				
عواطف سطح معناداری	-۰/۱۰۸	۰/۰۷۳	۰/۴۵۳**			
حل مسأله سطح معناداری	-۰/۲۴۶**	۲۱۳**	۰/۲۴۰**	۰/۰۶۳		
نقش سطح معناداری	-۰/۳۲۹**	۰/۰۲۷	۰/۴۹۷**	۰/۲۳۷**	-۰/۵۱	
	۰/۰۰۰۱	۰/۶۴۳	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۳۹۳	۰/۰۰۰۱

و کارایی خانواده تبیین می‌شود. در مدل دوم ضریب بتا استاندارد شده متغیر دینداری برابر با ۰/۳۲- است که در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است. این ضریب نشان می‌دهد که تغییر یک انحراف معیار در نمره دینداری موجب ۰/۳۲- انحراف استاندارد تغییر در نمره بحران هویت می‌شود. ضریب بتای متغیر کارایی خانواده نیز ۰/۱۶۸- است که نشان می‌دهد یک انحراف استاندارد تغییر در متغیر کارایی خانواده موجب ۰/۱۶- انحراف استاندارد تغییر در بحران هویت می‌شود.

از آنجا که ضریب بتای دینداری بزرگ‌تر از کارایی خانواده است این متغیر نقش مهم‌تری در پیش‌بینی تغییرات مربوط به بحران هویت دارد.

برای مشخص کردن این که کدام یک از سازه‌های کارایی (نقش‌ها، حل مسأله و ابراز عواطف) نقش مهم‌تری در پیش‌بینی تغییرات بحران هویت دارد از رگرسیون گام به گام استفاده شد که نتایج در جدول ۶ آورده شده است.

همان‌گونه که یافته‌های به دست آمده در جدول ۴ نشان می‌دهد در گام نخست، متغیر دینداری وارد معادله رگرسیون شده است. F مشاهده شده در این مورد در مقایسه با مقادیر بحرانی، نشانگر معناداری است. همچنین در گام دوم که کارایی خانواده به دینداری اضافه شده، F مشاهده شده باز هم در مقایسه با مقادیر بحرانی، نمایانگر معناداری است.

جدول ۵ نشان‌دهنده میزان همبستگی و ضریب تعیین در هر یک از مدل‌های رگرسیون است.

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود در مرحله اول که متغیر دینداری وارد معادله شده، همبستگی بین متغیر دینداری و بحران هویت ۰/۳۴ است که به تنهایی ۰/۱۱۷ از واریانس بحران هویت را پیش‌بینی می‌کند. در مرحله دوم که متغیر کارایی خانواده به دینداری اضافه شده میزان همبستگی چند متغیر برابر با ۰/۳۸۱ است، یعنی حدود ۱۴ درصد از واریانس بحران هویت با استفاده از متغیرهای دینداری

جدول ۴ تحلیل رگرسیون کارایی خانواده و دینداری بر بحران هویت

منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
۱- رگرسیون	۸۱۲/۶۴۶	۱	۸۱۲/۶۴۶	۳۷/۰۶۶	الف ۰/۰۰۱
باقی مانده	۶۱۱۶/۹۳۴	۲۷۹	۲۱/۹۲۴		
کل	۶۹۲۹/۵۸	۲۸۰			
۲- رگرسیون	۱۰۰۴/۲۶۷	۲	۸۱۲/۶۴۶	۲۳/۵۵۹	ب ۰/۰۰۱
باقی مانده	۵۹۲۵/۳۱۳	۲۷۸	۲۱/۳۱۴		
کل	۶۹۲۹/۵۸۰	۲۸۰			

الف) پیش‌بینی‌کننده: دینداری (ب) پیش‌بینی‌کننده: دینداری و کارایی خانواده

جدول ۵ اطلاعات مربوط به ضرایب رگرسیون و ضریب تعیین و خطای استاندارد تحلیل شماره یک

گام	متغیر	ضریب b	ضریب بتا	نسبت «t»	ضریب همبستگی چند متغیره	ضریب تعیین	خطای استاندارد برآورد	سطح معناداری
اول	دینداری	-۸/۱۱	-۰/۳۴۲	-۶/۰۸	۰/۳۴۲	۰/۱۱۷	۴/۶۸	۰/۰۰۱
دوم	دینداری و کارایی خانواده	-۷/۶۰	-۰/۳۲۱	-۵/۷۴	۰/۳۸۱	۰/۱۴۵	۴/۶۲	۰/۰۰۱
		-۳/۸۱	-۰/۱۶۸	-۲/۹۹				

جدول ۶ تحلیل رگرسیون سازه‌های کارایی خانواده با بحران هویت

منبع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	نسبت F	سطح معناداری
۱- رگرسیون	۷۴۸/۷۳۸	۱	۷۴۸/۷۳۸	۳۳/۷۹۸	الف ۰/۰۰۱
باقی مانده	۶۱۸۰/۸۴۲	۲۷۹	۲۲/۱۵۴		
کل	۶۹۲۹/۵۸۰	۲۸۰			
۲- رگرسیون	۱۱۴۵/۱۷۷	۲	۵۷۲/۵۸۹	۲۷/۵۱۹	ب ۰/۰۰۱
باقی مانده	۵۷۸۴/۴۰۳	۲۷۸	۲۰/۸۰۷		
کل	۶۹۲۹/۵۸۰	۲۸۰			

الف) پیش‌بینی‌کننده: نقش‌ها (ب) پیش‌بینی‌کننده: نقش‌ها و حل مسأله

افزوده شده، F باز هم در مقایسه با مقادیر بحرانی معنادار است. سازه ابراز عواطف به دلیل این‌که همبستگی معناداری با بحران هویت ندارد وارد معادله رگرسیون نشده است.

یافته‌های به دست آمده در جدول ۶ نشان می‌دهد که در گام اول که متغیر نقش‌ها وارد معادله رگرسیون شده F مشاهده شده در مقایسه با مقادیر بحرانی نشانگر معناداری است. در گام دوم نیز که سازه حل مسأله

جدول ۷ اطلاعات مربوط به ضرایب رگرسیون، تعیین و خطای استاندارد

گام	متغیر	ضریب بتا	نسبت «t»	ضریب همبستگی چند متغیره	ضریب تعیین	خطای استاندارد برآورد	سطح معناداری
اول	دینداری	-۰/۳۲	-۵/۸۱۴	۰/۳۲۹	۰/۱۰۸	۰/۱۰۵	/۰۰۱
دوم	نقش حل مسأله	-۰/۳۳۸ -۰/۲۳	-۶/۱۷۰ -۴/۳۶۵	۰/۴۰۷	/۱۶۵	۰/۱۵۹	/۰۰۱

دارد. وی خانواده را محیط مهمی برای رشد نوجوان می‌داند [۲۳].

در تحقیقی که جمالی در سال ۱۳۸۱ انجام داده، یافته‌ها، حاکی از وجود همبستگی بین نگرش مذهبی و احساس معنا بخش بودن زندگی و سلامت روان بود. بنابراین مذهب باعث احساس معنا بخش بودن زندگی و به نوعی پاسخ به سؤالات نوجوان در مورد هدف و معنای زندگی می‌شود که این به نوبه خود بر هویت نوجوان تأثیر می‌گذارد، به عبارتی، زمانی بحران شکل‌گیری هویت حل می‌شود که شخص به معنا و مفهوم زندگی دست یابد. پس با افزایش احساس معنا بخشی زندگی و نگرش مذهبی، هویت یافتگی و سلامت روان نیز افزایش می‌یابد که این موضوع، نشانگر میزان اهمیت معنا جویی و اعتقادات مذهبی در حفظ و بهداشت روانی افراد جامعه است [۲۴].

جورج (George.D) در سال ۱۹۹۷ به این نتیجه رسید که سلامت و عملکرد خانواده، رشد هویت را باعث می‌شود و عامل مهمی در هویت‌یابی نوجوان محسوب می‌شود [۲۵]. اثنی‌عشران به این نتیجه دست یافت که بین نگرش منفی به مذهب و هویت آشفته رابطه وجود دارد [۲۶]. جوکار و حسین چاری نیز نشان دادند که بین پایبندی به اعمال عبادی و سبک هویتی رابطه وجود دارد [۲۷]. براساس یک تحقیق جامع در آمریکا در مورد «نقش مذهب در رفتار نوجوانان» دانش‌آموزان مذهبی آمریکا رشد بیشتری در عرصه‌های گوناگون دارند. این پژوهش چهار ساله در

توجه به جدول ۷ نشان می‌دهد که ضریب بتای نقش و حل مسأله به ترتیب برابر با ۰/۳۳- و ۰/۲۳- است که در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است؛ بدین معنا که ضریب بتای نقش‌ها بیش‌تر از حل مسأله است و نشان می‌دهد که یک انحراف استاندارد تغییر در نمرات نقش موجب ۰/۳۲- تغییر در نمرات بحران هویت می‌شود. بنابراین در بین سازه‌های کارایی خانواده، نقش‌ها مهم‌ترین عامل محسوب می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

به‌طور کلی، یافته‌های پژوهش حاضر بیانگر نقش و اهمیت تأثیر کارایی خانواده و دینداری و بحران هویت است. یافته‌های سایر تحقیقات، هر چند به‌طور جداگانه، همسو با نتیجه این تحقیق است.

از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش گانگ (Kang.J) و همکاران او در سال ۲۰۰۰ اشاره کرد که نشان دادند هر چه عملکرد خانواده مطلوب‌تر باشد، حس نوجوان از هویت خود قوی‌تر است [۲۱]. کامینگز (Cumings) و همکارانش پایه و اساس مشکلات نوجوانان را ارتباط بین فرد و آسیب‌شناسی خانواده ذکر می‌کنند. ابراز آشکار عشق و محبت به فرزند باعث عزت نفس، مناسبات سازنده و رضایت بخش با دیگران، و همچنین احساس با کفایتی از هویت نوجوانان و جوانان می‌شود [۲۲].

بوشان (Bhushan) در سال ۱۹۹۳ در پژوهش خود دریافت که بین کارایی خانواده و هویت رابطه وجود

نوع خود کم نظیر است و «تحقیق ملی جوانان و دین» نام دارد. براساس این تحقیق احتمال رها کردن مدرسه، اخراج شدن از مدرسه و یا کشیدن سیگار و مشروبات الکلی در دانش‌آموزان مذهبی در مقایسه با دانش‌آموزان غیرمذهبی کم‌تر است [۲۸]. بنابراین می‌توان گفت مذهب عامل بسیار مهمی است که می‌تواند پاسخگوی بسیاری از سؤالات نوجوانان باشد تا آن‌ها به آسانی بتوانند خود را در یابند و هویت پایدار و منسجمی را برای خود بنا کنند.

مک‌کینی و مک‌کینی در سال ۱۹۹۹ به این نتیجه دست یافتند که بین تعهد به مذهب و حالات هویت رابطه وجود دارد. آن‌ها تأکید کردند که اعمال عبادی، نقش مهمی در زندگی روان‌شناختی و هویت نوجوان ایفا می‌کنند [۱۶]. توجه به اهمیت و نقش خانواده و دین در یک جامعه دین محور که دین در آن نقش مهمی ایفا می‌کند و همچنین تأکید اریکسون بر مذهب، ما را در توجیه یافته‌های فوق یاری می‌دهد.

در مورد تأثیر خانواده باید گفت زمانی که در خانواده نقش‌ها و مسئولیت‌های هر یک از اعضا و قوانین حاکم بر محیط خانواده روشن و مناسب نیست و پیوند منسجم، محکم و عاطفی بین اعضای خانواده وجود ندارد و خانواده نمی‌تواند کارکردهای خود را به‌طور صحیح به اجرا درآورد، اعضای آن نمی‌توانند هویت ثابت و منسجمی داشته باشد.

همان‌گونه که تحقیقات نشان داده، نقش والدین و به تبع آن، عملکرد خانواده در میزان هویت‌یابی نوجوان نقش بسیار مهم دارد. والدین با دادن آگاهی و بینش به نوجوانان می‌توانند آینده آنان را در اجتماع بیمه کنند و فقدان والدین و البته عملکرد نامطلوبشان به هر دلیل می‌تواند نوجوان را دچار سردرگمی و بحران کند. ماس و انگلر (Maas and Engler) به این نتیجه دست یافتند که اگر کودکان بدون ارتباط با خانواده رشد کنند و یا احساس نزدیکی با خانواده نداشته باشند، مشکلات بیش از حد معمول در ارتباط با هویت خواهند داشت [به نقل از ۲۹]. رفتارها و تعاملات درون خانواده،

پیشرفت آن‌ها را در شکل‌گیری هویت تحت تأثیر قرار می‌دهد تا جایی که «مینوچین» خانواده را کانون شکل‌گیری هویت می‌داند. در توجیه وجود ارتباط بین نقش‌ها و بحران هویت باید گفت که احتمالاً هر اندازه نقش‌ها در خانواده مشخص‌تر باشد و خانواده در انجام وظایف و کارکردهای مورد نظر بهتر عمل کند هویت‌یابی نوجوان تسهیل می‌شود. این سازه نشان می‌دهد که کارایی خانواده در گرو مشخص بودن جایگاه و وظایف اعضای آن، تفاهم درباره نقش‌های محول شده، و تعیین نقش‌ها و مرزها است.

در مورد ارتباط بین حل مسأله و بحران هویت باید گفت: وقتی در خانواده مشکلاتی به‌وجود بیاید و خانواده قدرت حل مشکلاتش را نداشته باشد و اعضای خانواده در مواقع بحران از یکدیگر حمایت نکنند، نوجوان از چنین مشکلاتی متأثر شده، نقش و جایگاه خود را گم می‌کند و دچار سردرگمی و آشفتگی می‌شود.

در تبیین وجود ارتباط بین دینداری و بحران هویت باید اشاره کرد که به عقیده اریکسون، زمانی که نوجوان قادر به یافتن ارزش‌های پایدار و مثبت در خانواده و فرهنگ نباشد و ایدئولوژی منسجم و قابل قبولی ارائه نکرده و دچار درهم ریختگی عقیدتی می‌شود و هویتی از هم پاشیده پیدا می‌کند. در سایه باورهای دینی و تعالیم آن، زندگی انسان معنا پیدا می‌کند. نگرش مذهبی هیچگاه وجود بشر را بیهوده و بی‌هدف نمی‌داند. مارکستروم (Markstrom - Adams) معتقدند دین به‌عنوان یک عامل اجتماعی در شکل‌گیری هویت در دوره نوجوانی تأثیر قابل توجه دارد؛ چرا که پاسخگوی بسیاری از سؤالات نوجوانان است و بدین ترتیب نوجوانان به آسانی می‌توانند خود را دریابند و هویتی پایدار و منسجم برای خود بنا کنند [۳۰].

در مورد وجود تفاوت معنادار بین میانگین دینداری دختران و پسران باید گفت که این یافته، همسو با سایر تحقیقات از جمله هیز (Hays) در سال ۱۹۹۳، نسکی (Nesky) در سال ۱۹۵۳، آلستون (Alston) و میکنتوش

۷. احدی، حسن و محسنی، نیکچهره (۱۳۷۲) روان‌شناسی رشد، مفاهیم بنیادی در روان‌شناسی نوجوانی و جوانی. تهران: انتشارات بنیاد.

۸. مینوچین، سالوادور (۱۳۷۵) خانواده و خانواده درمانی (ترجمه باقر ثنایی). تهران: انتشارات امیر کبیر.

9. Grotevant, H.D., Cooper, Catherin. R. (1985) Patterns of interaction in Family Relationships and the development of identity exploration in adolescence. *Child development*. Vol 59. Special issua. 415- 428.

۱۰. برجعلی، احمد (۱۳۸۰) تحول شخصیت در نوجوان. تهران: انتشارات وراي دانش.

11. Deason., David Monroe (1998) A systematic look at the self: the Relationship between Family organization , interpersonal attachment and identity. *Journal of social Behavior & Personality*. Vol 13 (3), 465 – 478.

12. Bruce Hunsherger, Mihale pratt, and S. Mark pance (2001) Adolescent identity Formation: Religious exploration and commitment. *An Internadional Journal of Theory and Reserch*. 1(4), 385 – 397.

۱۳. معتمدی شلمزاری، عبدا... (۱۳۸۱). بررسی رابطه بین هوش، نگرش‌های مذهبی و رویدادهای زندگی با سالمندی موفق در شهر کرد. رساله دکتری، چاپ نشده، دانشگاه تربیت مدرس.

۱۴. مجتهد شبستری، محمد (۱۳۷۸) دین تنها راه حل بحران هویت، روزنامه انتخاب ۷۸/۱/۲۶.

15. Fulton, A. (1997) Identity status , Religious orientation, and prejudic. *Journal of Youth and adolescence*. Vol 26, No.1.

16. Mckinney, J.P & Mckinney, K.G. (1999) Prayer in the Lives of Late adollesents. *Journal of Adolescence*, Vol 22. pp.279-290.

17. Sanchez, D. (2002) The reationship among racial identity attitudes , Religioious orientation and ego identity status in Black collge students. *Dissertation A.International: section B: The science and Engineeirg* , 63 (4- B): 2072.

۱۸. نجاریان، فاطمه (۱۳۷۴) عوامل مؤثر در کارایی خانواده: بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس سنجش خانواده (FAD- I)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.

۱۹. گلزاری، محمود (۱۳۷۹) ساخت مقیاس سنجش ویژگی‌های افراد مذهبی و رابطه این خصوصیات با بهداشت روانی آن‌ها. رساله دکتری چاپ نشده، دانشگاه علامه طباطبایی.

۲۰. احمدی، سیداحمد و رضوانی‌نژاد، محبوبه (۱۳۷۸) تأثیر آموزش گروهی به روش واقعیت‌درمانی بر بحران هویت دانشجویان، مجله تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره جلد اول، شماره ۳ و ۴، صص ۴۱-۲۷.

(Mcintosh) در سال ۱۹۷۹ و پیرت هد (Birth head) در سال ۱۹۹۶ است. در این تحقیقات نشان داده شد که بین اعتقادات مذهبی و جنسیت ارتباط معنادار وجود دارد و دختران بیش از پسران مذهبی هستند و در مقابل اعتقادات مذهبی خود احساس تعهد بیش‌تر دارند. هر چند تحقیقاتی نیز وجود دارند که نشان داده‌اند مردان نسبت به زنان از گرایش‌های مذهبی قوی‌تر برخوردارند [به نقل از ۳۱]. به دلیل تفاوت و تنوع در حیطه‌های موضوعی و نگرش‌سنج‌های مذهبی موجود، عدم همسانی در نتایج دیده می‌شود.

یافته‌های این پژوهش علاوه بر روشن کردن روابط کارایی خانواده، دینداری و بحران هویت، می‌تواند راهبردهای آموزشی، تربیتی و کاربردی ارزنده‌ای را به خانواده‌ها، مسئولین و کارشناسان مسائل تربیتی ارائه دهد.

تشکر و قدردانی

مقاله حاضر برگرفته شده از پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی به راهنمایی آقای دکتر حسن احدی و مشاوره آقای دکتر دلاور است که بدین‌وسیله از زحمات اساتید گرامی تشکر و قدردانی می‌شود.

منابع

۱. منصور، محمود و دادستان، پریخ (۱۳۷۶) روان‌شناسی ژنتیک. تهران: انتشارات رشد.
2. Berryman, J.C., Hargredves, D., Herbert, M & Taylor, A. (1991) *Developmental Psychology and you*. London Routedge.
۳. احدی، حسن و جمهوری، فرهاد (۱۳۸۰) روان‌شناسی رشد ۲. تهران: نشر پردیس.
۴. شرفی، محمدرضا (۱۳۸۰) جوان و بحران هویت، تهران: انتشارات سروش.
۵. برک، لورای (۱۳۸۲) روان‌شناسی رشد، جلد دوم (ترجمه یحیی سید محمدی) تهران: نشر ارسباران.
6. Macros, J. , and Mccabe, M. (2001) Relationships between identity and self – Representation during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. Vol 30, No5.

۲۷. جوکار، بهرام و حسین چاری، مسعود (۱۳۸۰) بررسی رابطه میزان پایبندی به اعمال عبادی و سبک هویت. چکیده مقالات اولین همایش بین‌المللی نقش دین در بهداشت روان.
۲۸. سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱) نسل جوان [خبرنامه داخلی]. شماره ۲. نیمه دوم دی ماه.
۲۹. نوروزی، اصغر (۱۳۸۰) احساس هویت و پیشرفت تحصیلی، فصلنامه دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل، ش ۷، صص ۱۱۵-۱۰۹.
30. Markstrom –Adams carol , Hofstra, Greta (1994) The ego – virtue of Fidelity: A case for study of Religion and identity Formation in adolescence. Journal of Youth & adolescence. Vol 23 – Issue 4- p453.
۳۱. رازفر، زهرا (۱۳۷۹) بررسی رابطه بین نگرش مذهبی و خویشتنداری در نوجوانان دختر و پسر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه الزهرا.
21. Kang, Jonathan shung Hee (2000) Identity Formation status, spiritual well- being , and family functioning type among college students in Korea. Dissertation Abstracts International. SectionB: The science and Engineering, 61 (3-B): 1672.
22. Cummings, E-M-Davics , P.T and compbell , S.B. (2001) Deve lopmental psychopathology and family process. New york: The Gulford press.
23. Bhushan , Ravi (1993) Identity and family functioning link: An investigation of Indian youth. An international journal of psychology in the orient. Vol 36(4)266-271
۲۴. جمالی، فریبا (۱۳۸۱) بررسی رابطه بین نگرش مذهبی، احساس معنا بخش بودن زندگی و سلامت روان در دانشجویان دانشگاه‌های تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه الزهرا.
25. George , David Titus (1997) The influence of Family Functioning on identity Formation: A model of Late adolescent identity development. Dissertation Abstract International: Section B: The science and Engineering , 57 (7-B): 4743
۲۶. اثنی‌عشران، سهیلا (۱۳۷۸) بررسی رابطه بین الگوهای خانواده و باورهای مذهبی با هویت‌های پیشرفته، پیش‌رس، آشفته و به تعویق افتاده در نوجوانان شهر اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد چاپ نشده، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.